

Doi: <https://doi.org/10.15407/dse2017.03.076>

УДК 330.3 +364

JEL CLASSIFICATION: O35

В.П. ЗВОНАР

канд. екон. наук, старш. науч. співроб.

Інститут демографії та соціальних досліджень

ім. М.В. Птухи НАН України

01032, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: viktorzvonar@yahoo.com

SMART-ГРОМАДА ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Досліджено практику функціонування «розумної громади» (smart-громади) як моделі комунікації та конструктивного співробітництва суб'єктів суспільного розвитку у світі та в Україні. Виокремлено і систематизовано різні бачення реалізації зазначеної моделі. Запропоновано критерії для виокремлення й уявлення власне соціально-економічних характеристик (соціально-економічного профілю) «розумної громади». Встановлено, що з соціально-економічної точки зору недоцільно обмежувати ареал функціонування цієї моделі лише міськими громадами (smart-містами), хоча саме так часто відбувається на практиці. Обґрунтовано перспективність ініціювання, здійснення та координації заходів соціальної політики за посередництва цієї моделі, яка залучає до управління соціальною і гуманітарною сферою широкий спектр зацікавлених суб'єктів (не тільки безпосередньо уряд і органи місцевого самоврядування). З'ясовано напрями інноваційної активності суб'єктів соціальної політики у «розумній громаді». Сформульовано алгоритм реалізації соціально-економічної ролі цієї моделі з урахуванням актуалізації проблематики соціальної відповідальності в економіці. Доведено, що невід'ємною частиною цього алгоритму є самоорганізація місцевого населення. Виявлено, що вітчизняний досвід функціонування «розумних громад» поки що недостатньою мірою враховує їхній соціально-економічний потенціал.

Ключові слова: «розумна громада», електронна комунікація, ознака, соціальна політика, суб'єкт, самоорганізація, соціальна відповідальність.

В.П. Звонарь

канд. екон. наук, старш. науч. сотруд.

Институт демографии и социальных исследований

им. М.В. Птухи НАН Украины

01032, г. Киев, бул. Т. Шевченко, 60

E-mail: viktorzvonar@yahoo.com

SMART-ОБЩИНА КАК СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

Исследована практика функционирования «умной общины» (smart-общины) как модели коммуникации и конструктивного сотрудничества субъектов общественного развития в мире и в Украине. Выделены и систематизированы различные видения реализации указанной модели. Предложены критерии

© ЗВОНАР В.П., 2017

для обособлення *собственно социально-экономических характеристик (социально-экономического профиля) «умной общины»*. Установлено, *что с социально-экономической точки зрения нецелесообразно ограничивать ареал функционирования этой модели только городскими общинами (smart-городами), хотя именно так часто происходит на практике. Обоснована перспективность инициирования, осуществления и координации мер социальной политики в ходе применения этой модели, привлекающей к управлению социальной и гуманитарной сферой широкий спектр заинтересованных субъектов, не ограничиваясь государственными институтами и органами местного самоуправления. Выявлены направления инновационной активности субъектов социальной политики в «умной общине». Сформулирован алгоритм реализации социально-экономической роли этой модели с учетом актуализации проблематики социальной ответственности в экономике. Доказано, что неотъемлемой частью этого алгоритма служит самоорганизация местного населения. Выявлено, что украинский опыт функционирования «умных общин» пока в недостаточной степени учитывает их социально-экономический потенциал.*

Ключевые слова: «умная община», электронная коммуникация, критерий, социальная политика, субъект, самоорганизация, социальная ответственность.

V.P. Zvonar

PhD (Economics), senior researcher, senior staff scientist
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, blvd. Taras Shevchenko, 60
E-mail: viktorzvonar@yahoo.com

SMART-COMMUNITY AS A SOCIO-ECONOMIC PHENOMENON

The paper explores the practice of functioning of a smart-community as a model of communication and constructive cooperation of economic entities. The specific visions of the implementation of the given model are systematized. The criteria that reveal the actual socio-economic characteristics (socio-economic profile) of the model are proposed. The first such criterion appears to be a type of residence area (urban vs non-urban). In accordance with this criterion, the urban and the convergent visions of a smart-community are identified in the paper. The first one absolutizes the needs of urban areas and contributes to the development of the well-known concept of “smart-city”. The paper argues that from a socio-economic point of view, limiting of the scope of the smart community model to urban spaces is unnecessary, although such limiting is often actually the case. Therefore, the alternative vision of a smart-community is called for. This vision can be addressed as the convergent one. It does not contrast urban areas with non-urban ones, but consolidates them. The second criterion is the degree of social orientation of the functional components of the smart-community model. Such components include but are not limited to basic stakeholders in a community, algorithms for their interaction, etc. The extent to which these components can be perceived as “socialized” sets ground for distinguishing between the engineer (with a primary focus on the new information technologies deployment) and the humanistic vision (with a primary focus on human and social capital issues) of a smart-community. The paper argues that the humanistic and the convergent visions are most appropriate for the socio-economic profile of the smart community model. This profile enables the implementation of social policy in a smart-community and promotes the social responsibility of economic entities. The paper also dwell on the directions of innovative activity of social policy agents in a smart community. An algorithm for implementing of the socio-economic role of this model is formulated. The self-organization of local population is viewed as an integral part of this algorithm. The paper concluded that practice of the functioning of smart communities in Ukraine does not yet sufficiently take into account their socio-economic potential.

Keywords: smart community, e-communication, criterion, social policy, entity, self-organization, social responsibility.

Постановка проблеми. Сьогодні у світі та в Україні стрімко зростає суспільна й академічна увага до питання освоєння інформаційно-комунікативних технологій у різних сферах суспільного життя – публічному управлінні, сфері політичних комунікацій, організаційному менеджменті, торгівлі тощо. Динамічно збільшуються масштаби використання інформаційних технологій (електронних й онлайн засобів комунікації

та цифрових пристроїв) громадянами у побуті. Швидкі темпи зазначених процесів обумовили появу й активне впровадження нової концепції та практичної моделі місцевого розвитку – *smart*-громади («розумної громади»). Вона заснована на ідеї про взаємодію зацікавлених сторін (стейкхолдерів) у місцевих громадах з метою інтенсифікації позитивних змін через широке застосування цифрових технологій, а також найактивніше запровадження інновацій. Треба визнати, що в середовищі економістів ця модель нині викликає передусім управлінський і комерційний інтерес. Водночас специфічне соціоекономічне тлумачення і сприйняття «розумної громади» досі не виразилося належним чином.

Аналіз останніх публікацій. Соціально-економічним та еколого-економічним аспектам освоєння інформаційно-комунікаційних технологій присвячено праці багатьох авторитетних учених із України та зарубіжжя. Серед них – В. Геєць (V. Hegets), А. Чухно (A. Chukhno), Е. Гончаренко (E. Goncharenko) тощо. Проблематика експлуатації моделі «розумної громади» в економіці та управлінні – в центрі уваги таких дослідників як А. Балашов (A. Balashov), А. Козирєв (A. Kozurev), І. Жукович (I. Zhukovich). Соціальні наслідки функціонування «розумних громад» досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені А. Олівейра (A. Oliveira) [1], С. Веекман (C. Veeckman) [2], Н. Кунанець (N. Kunanets) [3] та ін. Попри це цілісна система соціально-економічних характеристик «розумної громади» залишається досі не сформованою.

Мета статті – з урахуванням міжнародного досвіду сформулювати критерії визначення специфічного соціально-економічного профілю *smart*-громади, виявити особливості та можливості його реалізації в процесах соціалізації економіки.

Виклад матеріалу. Аналіз сучасної міжнародної практики не дає підстав чітко виокремити види / типи «розумних громад» (за географічним, адміністративним, галузевим чи іншим принципом), які би правили за своєрідні лекала для подальшого відтворення в різноманітних умовах. Точніше, таких видів / типів напрацьовано велику кількість зі специфічними та досить вільно сполучуваними рисами. Це утруднює спроби типізації «розумних громад» для їх порівняння й оптимального вибору. Натомість є підстави вивчати та порівнювати різні акценти (бачення) функціонування «розумної громади», які на практиці можуть беззастережно поєднуватися навіть у межах одного співтовариства.

На основі узагальнення зарубіжного досвіду автор пропонує *два базові критерії*, за якими можливе виокремлення й увиразнення «розумної громади» як соціально-економічної моделі місцевого розвитку (*соціально-економічного профілю* «розумної громади») (рис. 1).

Першим таким соціально-економічним критерієм, який наче лежить на поверхні, можна вважати *соціально-поселенські ознаки smart-співтовариства*. На цій основі автор виокремлює *урбаністичне та конвергентне бачення* «розумної громади». Урбаністичний підхід абсолютизує потреби і риси міських ареалів (*smart-city* – «розумне місто»). Особливу увагу дослідники й управлінці з урбаністичним баченням приділяють питанню реалізації «розумних підходів» до розвитку столичних міст і мегаполісів, від яких очікування трансформаційних зрушень у *smart*-напрямі є чи не найбільшими. Фокус на міській проблематиці характерний і для високих офіційних структур, зокрема для Європейської Комісії. Відповідно до методологічної схеми, напрацьованої європейськими урбаністами, «розумні міста» повинні мати такі основні характеристики: 1) «розумна (інноваційна) економіка» – з передовими

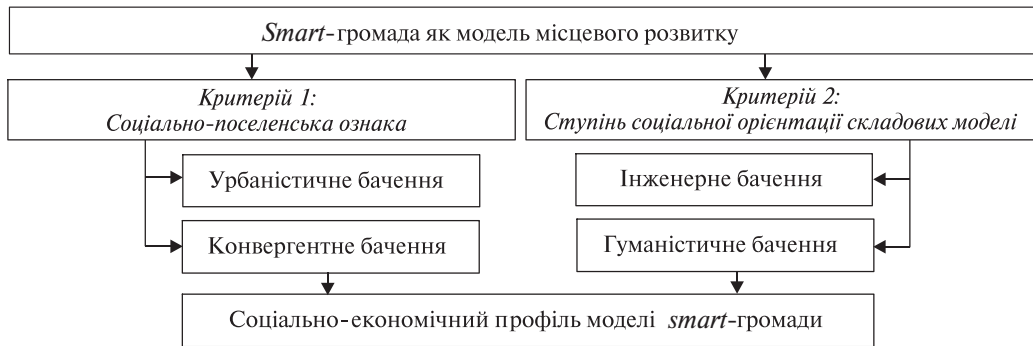

Рис. 1. Критерії визначення соціально-економічного профілю «розумної» громади

технологічними рішеннями та ресурсозберезувальною енергетикою; 2) заохочення мобільності (доступність, простота та безпека транспортного сполучення); 3) увага до проблем довкілля і постійний екологічний моніторинг; 4) освіченні, креативні, толерантні й активні громадяни; 5) висока якість життя (безпека, охорона здоров'я, житлово-побутові зручності, культурне життя, соціальна згуртованість); 6) «розумне урядування» (публічність і прозорість діяльності влади, стратегічні управлінські підходи) [4]. З незначними відмінностями та різним ступенем деталізації ці характеристики відтворюються і в *smart*-містах поза європейським континентом. Так, у деяких міських громадах у світі особливу увагу приділено зручності паркування й освітленню вулиць, у інших спеціальний акцент зроблено на громадській безпеці та дотриманні закону. Існують міста, де особливо переймаються утилізацією відходів.

Автор звертає увагу на те, що жодна з названих обов'язкових характеристик «розумного міста» (прозорість дій влади, екологічний моніторинг тощо) не має виняткових урбаністичних асоціацій. Очевидно тому й актуалізується альтернативне бачення «розумної громади» за соціально-поселенською ознакою, яке можна умовно назвати *конвергентним*. Воно не протиставляє міські та неміські ареали, а натомість зближує їх. Його підґрунтям може слугувати позиція, відповідно до якої модель *smart*-співтовариства концептуально зовсім не обмежена урбаністичною проблематикою [5]. Прибічники цієї позиції воліють сприймати «розумні міста» як одну з варіацій *smart*-грумади, беручи за основу широке тлумачення громади як соціальної групи (необов'язково урбанізованої), в межах якої люди об'єднанні територіальною, історичною, культурною й економічною спільністю [6]. Тому територіальні та поселенські межі «розумної громади» для «конвергентів» є довільними і можуть варіювати від району одного поселення до декількох адміністративних округів (регіонів). На ґрунті конвергентного бачення у розвинутих країнах активно розвивається напрям трансформації невеликих міст на «розумних засадах» [7], так само як і напрям сільського *smart*-розвитку [8]. З часом різноманіття громад, які можуть розвиватися у *smart*-напрямі, було визнане і на високому офіційному рівні, зокрема у США (Національна рада з науки і технологій).

Як видається, широкий «громадівський» підхід у межах *конвергентного* бачення є універсальним і методологічно зручнішим, ніж урбаністичний, оскільки враховує поселенську та територіальну варіативність *smart*-формату місцевого розвитку. Це бачення не заперечує й урбаністичну орієнтацію цього розвитку. Воно має очевидні переваги, коли мова йде про забезпечення комплексності та просторово-поселенської рівномірності соціального розвитку. Тому конвергентний підхід є більш придатним

для соціально-економічного профілю «розумної громади», якщо брати до уваги перший запропонований автором – соціально-поселенський – критерій.

Другим (не менш важливим) критерієм для увиразнення *соціально-економічного профілю* «розумної громади», на думку автора, є ступінь соціальної орієнтації обов'язкових функціональних складових її загальної моделі. Аналіз фахових джерел спонукає досліджувати, в першу чергу, такі компоненти цієї моделі: 1) спектр комунікативно активних стейкхолдерів у громаді; 2) цілі інтеграції е-комунікаційних технологій у її діяльність; 3) алгоритми функціонування громади з урахуванням цієї інтеграції. За ступенем «соціальності» кожного з цих компонентів можна умовно виокремити *інженерне* (з фокусом на темпі появи й ефективності освоєння нових інформаційних та інших технологій) і *гуманістичне* бачення «розумної громади» (з фокусом на якості людського і соціального капіталу).

Перш ніж описувати особливості першого компоненту – *стейкхолдерів «розумної громади»* – у межах кожного із зазначених підходів, треба загалом зауважити надзвичайно відмінні уявлення в різних фахових джерелах щодо складу можливих учасників цієї моделі. Виокремлюють мешканців (містян), місцеву владу, приватний сектор (зокрема, ІТ-сегмент приватної індустрії), науково-освітню сферу, інститути громадського здоров'я, благодійні організації тощо. Інколи їх укрупнюють у компактніші групи: влада, бізнес, громадськість (мешканці). Трапляється і вищий рівень узагальнення: з простим поділом на мешканців, з одного боку, та інститути розвитку громади – з іншого. Беручи до уваги усі варіанти тлумачення, автор трактує учасників «розумної громади» як індивідів (мешканців) та інститути (публічної влади, бізнесу, громадянського суспільства).

За авторським спостереженням, інженерне бачення *smart-спільноти* наполягає на первинності тих стейкхолдерів, які беруть безпосередню участь у модернізації / оптимізації, науково-дослідному супроводі функціонування громади, а також у формуванні його комерційного результату. Їхній спектр містить, передусім, державні та приватні університети, ІТ-компанії, фінансові і маркетингові агенції, економічні та промислові департаменти органів влади тощо [9]. Як провідні суб'єкти змін зазначені учасники декларують конкурентоздатність, автоматизацію / дебюрократизацію та безперервність локальних процесів як цілі інтеграції *е-комунікаційних технологій і діяльності громади*. При цьому такі стейкхолдери зосереджуються, як правило, у публічно-владному і комерційному секторах. За цих обставин громадянське суспільство та, власне, мешканці можуть виявитися всього лише тривіальними об'єктами трансформацій. Автор визнає, що у будь-якій «розумній спільноті» місцеве населення безальтернативно залучно до процедур консультування й оцінювання життєдіяльності громади. Проте в межах інженерного бачення подібні комунікаційні засоби ризикують виявитися звичайним маркетинговим / соціологічним інструментом – для вивчення та / або стимулювання попиту на ті чи інші послуги у громаді.

Натомість гуманістичне бачення схильне рівнозначно оцінювати значимість усіх інститутів у громаді, які, у свою чергу, орієнтовані на добробут пересічних мешканців. Крім того, воно передбачає максимально активне *самозалучення* цих мешканців до всіх процесів життєдіяльності громади. Громадяни самостійно формують зміст і перелік потреб громади, а також способи їх задоволення, застосовуючи інформаційно-комунікативні технології. Як наслідок, населення та його представники в особі інститутів громадянського суспільства більшою мірою виявляють свою суб'єктність. Гуманістичне бачення стимулює та всіляко підтримує безпосередні соціальні контакти між людьми (сусідами, колегами, однодумцями, однолітками тощо). Тому взаємодія у

такій громаді перестає бути «безликою» технічною процедурою, а управлінські рішення стають менш орієнтованими на узагальнені / середньостатистичні величини.

Експерти з гуманістичним баченням справедливо наголошують на тому, що в сучасних умовах «розумні» мешканці і «розумне соціальне середовище» є чи не найважливішою характеристикою *smart*-співтовариств [10]. Адже сьогодні все чіткіше окреслюється проблема втрати «розумними громадами» (найбільше – містами) потенціалу реальної міжособистісної соціальної взаємодії. Актуалізуються зниження інтенсивності соціальних контактів, дегуманізація й фрагментація міжособистісних і ділових відносин – з огляду на їх віртуалізацію. Неможливість ігнорування цих та інших викликів в останні роки призвела до осучаснення концепту *smart-city*, який повільно трансформується у концепт *human smart-city* (розумне місто для людей) [1]. У ньому цілком зміщено фокус з галузевих інтересів та економіко-управлінських аспектів на інтереси пересічних мешканців і соціальні проблеми. Йдеться про те, що міська громада не має перетворюватися в самоцінного надсучасного, прибуткового, організаційно досконалого, технократичного «монстра». На цій основі дещо корегують (а саме соціалізують) базові характеристики «розумного міста». У їх переліку на перше місце висувають: 1) етичну інноваційну економіку; 2) здоров'я населення та екологічний добробут, 3) самоорганізацію, громадську участь і соціальне залучення, 4) креативізацію освітнього процесу та соціалізацію змісту освіти; 5) безперешкодність транспортної, віртуальної, соціальної мобільності населення. Вони загалом позбавлені виняткових урбаністичних асоціацій, а тому є однаково придатними в контексті соціального розвитку міських і неміських ареалів. Можна узагальнити, що за гуманістичного бачення перелік *цілей інтеграції e-комунікаційних технологій у діяльність громади* розширюється за рахунок *соціалізації технологічних і економічних процесів*.

Будь-яка зі вказаних характеристик соціалізованої «розумної громади» може бути майданчиком співробітництва індивідуальних та інституційних суб'єктів (влади, бізнесу, громадянського суспільства). Водночас варто рахуватися з тим, що кожен окремий суб'єкт, виходячи зі змісту і специфіки діяльності, схильний по-своєму визначати пріоритетність соціалізаційних завдань. Так, публічна влада вбачає в моделі «розумної громади» найбільше управлінської проблематики: для владних інститутів *smart*-формат полегшує менеджмент соціально значущих питань, виходячи із бюджетних можливостей та обмежень. Бізнес, ймовірно, сприймає «розумну громаду» найбільше як полігон для тестування і комерціалізації виробничих та інфраструктурних проектів (у т. ч. соціально й етично доцільних). Громадянське суспільство сфокусоване насамперед на легкості налагодження та підтримування соціальних контактів, на ефективності власного впливу на владу і бізнес. Для мешканців важливим є комфорт проживання та професійної діяльності. Отже, можна стверджувати, що у межах гуманістичного бачення існують окремі комплекси пріоритетів функціонування «розумних громад»: управлінський, комерційний, громадський і повсякденний. Актуальним питанням, очевидно, є інтеграція та взаємне узгодження цих пріоритетів.

Автор вважає, що така інтеграція має сенс під знаменником *соціальної політики*. Відомо, що до її сфери може входити низка питань, серед яких забезпечення матеріального добробуту, соціальне залучення, соціальний захист, соціальна справедливість, розвиток культури й освіти, громадське здоров'я, підвищення громадської активності, зміцнення демократії і т. д. У підсумку заходи за кожним із цих питань забезпечують соціальний розвиток. Не можна не помітити, що всі зазначені питання фактично консонують із обов'язковими характеристиками «розумної громади» (толерантні й активні громадяни, сучасна освіта тощо). Додатково на близькість контекстів

smart-громади та соціальної політики указує цілковите утвердження полісуб'єктності цієї політики в Україні та світі: сьогодні не лише державні інститути уповноважені проектувати та здійснювати заходи соціальної політики. І бізнес, і громадянське суспільство вважають повноцінними учасниками й ініціаторами цих заходів. Адже загально визнано, що соціальна політика вимагає однакової уваги до адміністративних, фінансово-комерційних і соціально-інтеграційних аспектів.

На підставі цього можна припустити, що «розумна громада» є одним із перспективних механізмів ініціювання, здійснення та координації заходів соціальної політики. Залишаючи місце для кожного пріоритету учасників життєдіяльності *smart*-громади, цей механізм все ж виявляє перевагу злагодженого співробітництва / діалогу суб'єктів для досягнення збалансованості соціального розвитку. При цьому масштаб і результати його функціонування не обмежені локальним рівнем. Загальнонаціональна соціальна політика теж може орієнтуватися на можливості *smart*-формату, наприклад, для досягнення необхідної адресності заходів соціального захисту, інтерактивності в роботі соціальних відомств, забезпечення суспільної згоди стосовно змісту соціальної політики (зміцнення довіри громадян до інститутів влади та бізнесу).

Алгоритми функціонування громади з урахуванням е-комунікації – ключовий компонент моделі «розумного співтовариства». Він вимагає насамперед визначення режиму взаємодії стейкхолдерів під час ініціювання і функціонування *smart*-формату. З фахових джерел відомо два такі режими. Перший – *bottom-up*-комунікація, коли ініціативу зі створення та розвитку *smart*-громади проявляють і люблять власне локальні спільноти (в особі місцевих владних інститутів чи громадськості). Другий режим – *top-down*-комунікація, що передбачає зацікавленість, насамперед, публічної влади вищого адміністративного рівня або великих транснаціональних корпорацій, або глобальних громадських асоціацій. З їхньої ініціативи *smart*-формат тиражують та використовують на локальному рівні. Можливим є поєднання обох цих режимів в єдиний процес, де вони диференціюються стадійно: спочатку формується локальна ініціатива, яка згодом знаходить підтримку і сприяння на національному чи глобальному рівні. Або навпаки: спершу концепт «розумної громади» ініціюється «згори» й апробується в окремих ареалах – для того, щоб з часом самостійно втілюватися у життя повсюдно на місцях. Як видається, переважання режиму *bottom-up* комунікації або поєднання обох цих режимів в єдиному процесі більшою мірою характерне саме для гуманістичного бачення «розумної громади», ніж для інженерного.

Коли відповідний режим взаємодії стейкхолдерів визначено й апробовано, актуалізується загальна схема алгоритму функціонування громади з урахуванням е-комунікації. При цьому спільною для інженерного та гуманістичного бачення є максимальна експлуатація сучасних інформаційно-комунікативних пристроїв і методів електронного зв'язку. Вона передбачає: 1) створення гнучкої мережевої телекомунікаційної електронної архітектури (у т. ч. бездротової), 2) формування цифрових платформ публічного спілкування та спільної діяльності; 3) безперервний моніторинг і аналіз різноманітних даних (безупинна робота різних автономних сенсорів, передавачів, реєстраторів тощо); 4) освоєння цифрових та електронних технологій у системі публічного менеджменту (місцевого самоврядування) [3]. Нині у світі для потреб «розумної громади» створено велику кількість електронних програм і програмних додатків з метою налагодження взаємодії цифрових пристроїв між собою та з різноманітними зовнішніми сенсорами. Об'єднані фізичними і / або віртуальними зв'язками, такі пристрої сприяють, наприклад, попередженню дорожніх

заторів, уможлиблюють розвантаження черг в адміністановах і соціальних закладах, полегшують здійснення фінансових трансакцій тощо.

Експлуатуючи інтелектуальні пристрої та програми, інженерне бачення використовує алгоритмічну схему з трьох ключових етапів: 1) специфікація громади (дослідження й узагальнення демографічних, економічних, географічних і технологічних рис громади); 2) розроблення відповідного плану заходів з визначенням основних сфер докладання зусиль та основних виконавців (адміністративні, фінансові, організаційні питання, коротко- та довгострокові проекти); 3) сприяння участі населення в заходах розвитку (насамперед, через будівництво інфраструктури бездротового інтернет-доступу) [11]. На противагу цьому, гуманістичне бачення робить участь населення базовим процесним компонентом: залучення і самозалучення мешканців відбувається вже на етапі дослідження, а згодом – і на етапі планування розвитку громади. Це означає, що місцеве населення бере участь не тільки у накопиченні соціологічних і маркетингових даних (побажань, очікувань і т. д.) для покращення тих чи інших послуг у громаді. Мешканці уповноважені також самостійно ініціювати створення і корекцію змісту й організацію надання цих послуг через самоорганізацію. Гуманістичне бачення вимагає, щоб технічний супровід «розумної громади» гарантував безперешкодність здійснення подібних ініціатив і можливості ефективної спільної діяльності / впливу мешканців у громаді (а не лише обмін думками, реакціями, оцінками та побажаннями). Реалізація цього завдання спирається на використання методики *Living Lab*, розробленої в середині 2000-х рр. у США [2]. Вона спрямована на створення відкритих інноваційних соціальних мікросистем (живих лабораторій) як фрагментів єдиного фізичного простору *smart*-громади. Такі лабораторії територіально обмежені районом або вулицею поселення. Вони правлять за експериментальний майданчик для розроблення важливих для громади інноваційних рішень та їх апробації в реальних просторових і соціально-економічних умовах. Важливо, що ці експерименти моделюють і впроваджують спільно користувачі (місцеві мешканці) та розробники (компанії ІТ-сфери, чиновники тощо). Користувачам надається необмежений вплив на інноваційний процес. За бажанням вони можуть, пройшовши відповідне навчання, проявити себе власне як розробники. Такий спосіб взаємодії у громаді відображає основні принципи функціонування живої лабораторії: спільний дизайн громади, спільне творення доданої вартості у громаді, взаємна підзвітність стейкхолдерів.

На базі цих принципів будуються алгоритми специфічних електронних платформ для потреб різноманітних соціально орієнтованих *smart*-громад у світі. Прикладом такої платформи є електронна система *MyNeighbourhood*, яка діє у деяких містах Європи та Латинської Америки й орієнтована на зміцнення і реалізацію потенціалу сусідської округи в межах «розумної громади» [12]. Алгоритм функціонування цієї платформи передбачає три етапи: 1) вибір пілотного ареалу та реконструкція сусідської округи у ньому; 2) забезпечення округи необхідними засобами та можливостями; 3) масштабування досягнень округи до рівня громади. Перший етап стосується створення і просування тематичних веб-ресурсів, де розміщені, зокрема, методичні рекомендації про те, як місцевим жителям спільно використовувати наявні ресурси громади – матеріальні та фінансові активи, природні багатства, час і знання. На другому етапі ці веб-ресурси слугують основою для створення електронної бази даних різноманітних запитів та ініціатив місцевих мешканців. Така база здатна автоматично оцінити запит кожного члена сусідської мережі та згенерувати найбільш адекватну відповідь, яку до цього сформулював і завантажив у базу хтось із співмешканців. База функціонує як фокальна точка, де умовно сходяться проблема і спосіб її вирішення.

Тематика запитів та ініціатив може бути широкою: від прибирання вулиці до колективних заходів щодо боротьби з локальною злочинністю. Третій етап спрямований на створення відкритого інформаційного порталу для користувачів у всій громаді, який наповнюється локальним контентом і проектами місцевих жителів та активно популяризується у віртуальному середовищі в контексті можливих методів подолання соціальних проблем громади через активну взаємодію безпосередніх сусідів.

За авторським розумінням, соціальна політика як сфера прикладання спільних зусиль учасників *smart*-громади в межах гуманістичного бачення наділяє певними особливостями алгоритми функціонування «розумної громади» з урахуванням е-комунікації. Доцільно припустити, що ці алгоритми, використовуючи переваги методики живої лабораторії, мають бути вмонтовані у процеси створення й адміністрування *соціальних програм і проектів* як основного засобу реалізації соціальної політики. Як відомо, соціальна програма – це загальний план конструктивних трансформацій соціальної сфери (чи її окремої ланки), що ґрунтується на обов'язковій пов'язаності соціальних цілей і фінансово-матеріальних засобів їх реалізації. Зміст програми конкретизується у низці соціальних проектів, для яких визначено чіткі строки виконання і деталізовано інструментарій. Проекти зазвичай більшою мірою, ніж програми, зосереджені на інноваціях [13].

Виходячи з інноваційної суті *smart*-формату, автор припускає, що в «розумній» громаді соціальні програми та проекти однаково сфокусовані на інноваціях. Можна узагальнити, що соціальні програми і проекти у такій громаді використовують взаємодію інститутів для створення та освоєння новацій 1) соціальних, 2) інфраструктурних, 3) управлінських. Соціальне програмування перебуває у сфері компетентності переважно публічної влади. Але з огляду на полісуб'єктність соціальної політики, громадськість і бізнес можуть обирати спосіб свого позиціонування у цьому процесі. Логіка підказує, що кожен із окреслених напрямів інноваційної активності в рамках тої чи іншої соціальної програми має свого основного ініціатора і виконавця серед стейкхолдерів громади. *Громадянське суспільство*, як комунікаційно найближче до населення «очолює» роботу за напрямом соціальних інновацій, залучаючи до неї публічну владу та комерційний сектор. Такі новації полягають, зокрема, в наданні нових видів соціальних послуг (наприклад, масові громадські відкриті онлайн-курси різної тематики) або в організації нових способів створення соціальних благ (причому, краудсорсинг і краудфандинг). *Бізнес* об'єктивно зацікавлений у комерційно перспективних проектах за техніко-інфраструктурним напрямом (включно з проектами енергоефективності), залишаючись при цьому відкритим до діалогу з громадськістю та владою у цій сфері. *Місцева влада* функціонально здатна забезпечити прогрес у сфері менеджменту соціальної сфери – за конструктивного впливу на адміністративні процеси комерційних і громадських суб'єктів через цифрові модулі електронної демократії.

На думку автора, найважливішою особливістю соціальних програм і проектів у *smart*-громаді все ж треба вважати не їх інноваційну складову, а *інтерактивність* (комунікативність) циклу створення та процесу імплементації програм. У такій громаді мешканці не лише залучені до схвалення дизайну будь-якої соціальної програми (через канали е-комунікації), а громадянське суспільство ставить не тільки задачі контролю якості виконання владою заходів соціальної політики. На додаток до цих обов'язкових аспектів найбільш практично значущі і злободенні програмні частини мають розроблятися і втілюватися за безпосередньої участі пересічних членів громади та громадських інститутів. У зв'язку з цим, автор вважає можливим такий приблизний алгоритм дій. Програма як нормативний документ формується органами

влади з повним урахуванням позиції громадськості та бізнесу. А подальша реалізація програмних завдань і положень відбувається на рівні конкретних соціальних проєктів, розроблених і здійснюваних власне громадськістю і бізнесом. За наявності політичної волі та загальногромадівського консенсусу е-комунікація як комунікація з мінімальною кількістю просторових перешкод дає змогу так діяти з мінімальними трансакційними витратами.

Бізнес може проявити себе у власний спосіб, фіксуючи ще одну важливу особливість соціальних програм і проєктів у *smart*-групі. У загальному сенсі будь-яка соціальна програма, перебуваючи у сфері компетенції головним чином публічної влади, в ресурсному плані спирається на розподіл коштів у системі публічних фінансів і критично залежить від бюджетної забезпеченості певної території чи галузі соціальної сфери. Залучення комерційного сектору до соціальних програм в «розумній групі», ймовірно, обумовить появу диверсифікованого за джерелами мультиресурсного пулу — для досягнення стабільності програмних / проєктних заходів і сталості досягнутого ефекту. Завдання інших суб'єктів «розумної групи» — зробити програмні / проєктні заходи інвестиційно привабливими, використовуючи, наприклад, мотивацію публічно-приватного партнерства.

Треба додати, що традиційно соціальні програми і проєкти диференціюють передусім за спрямованістю — на превентивні (спрямовані на попередження соціальних проблем), реактивні (сфокусовані на подоланні чи пригніченні наслідків соціальних проблем) і розвиткові (націлені на зміну якості елементів соціальної сфери, зокрема, на трансформацію соціально-економічних відносин). Розвиткові програми не є жорстко орієнтованими на визначений проблемний аспект функціонування соціальної та гуманітарної сфери. Це — не засіб поточного впливу на процеси. Водночас вони не є позбавленими проблемного фокусу цілком, а позиціонують наявні чи потенційні соціальні проблеми крізь призму *стратегії* та *перспективи* соціального розвитку. На переконання автора, контекст «розумної групи» в ході реалізації соціальної політики зобов'язує використовувати найперше розвиткові програми. Адже *smart*-формат стратегічно вимагає якісних і глибоких трансформацій. Превентивний чи пригнічуваний вплив стосовно соціальних проблем у групі при цьому має *тактичне* значення.

За авторським баченням, соціально-економічний профіль «розумної групи», де технічно модерна комунікаційна мережа поєднується з предметною увагою до аспектів соціального розвитку, є інструментальним середовищем для реалізації *соціальної відповідальності* економічних суб'єктів. Суб'єктами, для яких соціальна відповідальність є необхідною рисою в умовах соціалізації економіки, треба вважати не лише комерційні інститути (корпорації), а й усіх інших стейкхолдерів групи — включно з органами влади та пересічними мешканцями (споживачами, працівниками тощо).

Як видається, саме соціальне програмування у «розумній групі» може особливо прислужитися формуванню і відтворенню зразків соціально відповідальної поведінки стейкхолдерів. Для цього соціальні програми і проєкти мають передбачати такі аспекти: 1) освітньо-інформаційний, 2) витрато-оптимізаційний, 3) колективно-діяльний.

В *освітньо-інформаційному* аспекті програмно-проєктний підхід націлює, принаймні, на розроблення і запровадження в діяльність освітніх закладів у «розумних групах» тематичних курсів із основ корпоративної соціальної відповідальності, курсів підвищення обізнаності населення про громадянські, трудові, споживчі права тощо. Формат «розумної» групи у цьому зв'язку, по-перше, полегшує комунікацію

між реципієнтами і продуцентами знань (тією мірою, якою цифрові технології полегшують спілкування). По-друге, цей формат надає дизайнові освітніх програм / проектів ознак краудсорсингового продукту (продукту спільної – «громадівської» – творчості).

Витрато-оптимізаційні програми і проекти ініціативи спрямовані на мінімізацію бар'єрів прояву соціальної відповідальності. Вони мають пропонувати зрозумілу і безвитратну альтернативу непорядному поведженню, наприклад – альтернативні способи чесної сплати податків. Із закордонної практики у цьому зв'язку широко-відомим є механізм відсоткової філантропії. Його суть полягає в тому, що платник податку має право переадресувати відсоток свого податку прямо на рахунок місцевої організації, яка займається вирішенням конкретної соціальної проблеми, – без посередництва місцевого / державного бюджету. Формат «розумної громади» у цьому випадку забезпечує публічне консенсусне визначення пріоритетних галузей соціальної сфери – ймовірних бенефіціарів відсоткової філантропії, а також адресність і прозорість таких трансакцій.

Коллективно-діяльний аспект соціальних програм / проектів у розумній громаді покликаний забезпечувати діяльнісний контекст (практичні ситуації) прояву соціальної відповідальності. Приміром, програмно-проектним фокусом може стати краудфандинг – добровільне об'єднання членами громади фінансових ресурсів з певною метою: допомога постраждалим від нещасного випадку, спорудження інфраструктурних об'єктів тощо. Формат «розумної громади» у цьому випадку сприяє оперативності необхідних дій і підзвітності їх ініціаторів / виконавців.

В Україні напрацьовано поки що мінімальний досвід використання моделі розумної громади. Найбільш системні і конкретні рішення стосовно цього питання почали з'являтися лише з 2015 р., коли, зокрема, у м. Київ спільно представниками громадськості і столичної влади було розроблено цілісну концепцію «Київ Smart City 2020» для «розумної трансформації» мегаполісу (URL: <http://kyivsmartcity.com/>). Крім столиці, найбільш комплексно та показово реалізацію цієї моделі розпочато у містах Вінниця, Дніпро, Львів, Харків і Чернівці. Вони мають певні ознаки орієнтованості на соціалізацію технологічних і господарських процесів. Тут запроваджено такі сервіси, як онлайн-виклик поліції, електронні адмінпослуги, електронна картка пацієнта, електронний запис до дитячого садка, онлайн-сервіс «дитячий омбудсмен» тощо. У всіх цих містах (і в Києві) реалізовано бюджет участі – ініціативу, за допомогою якої містяни отримали право самостійно обирати спосіб витрачання певної суми коштів міського бюджету на благоустрій [14]. На додаток, столиця активно користується перевагами живої лабораторії, спорудження якої триває на вул. Мельникова (Шевченківський район).

Окремою ініціативою в Україні втілюється в життя модель *smart*-громади для малих та середніх міст у рамках всеукраїнської інтернет-платформи електронного врядування «Розумне Місто» (URL: <http://www.rozumnemisto.org>). Платформа має широкий асортимент е-інструментів, які для кожної підключеної громади налаштовані індивідуально. Серед таких інструментів – моніторинг дефектів ЖКГ, пошук донорів крові і т. д. Усі вони тією чи іншою мірою мають соціальне значення. Станом на 2017 р. у системі налічується понад сім сотень населених пунктів.

Можна стверджувати, що в Україні домінує урбаністичне бачення «розумної громади». Крім того, треба визнати, що вітчизняна практика ставить головним чином управлінські пріоритети. Так, декларовано, що Київ Smart City – це передусім модель управління містом (міською інфраструктурою, ресурсами). Платформа

«Розумне Місто» теж націлена на створення системи «розумного менеджменту» у громаді. Тому і соціально значущі питання актуалізуються та розглядаються крізь призму, насамперед, управлінської парадигми. Натомість становлення «розумної громади» як майданчика для багатостороннього співробітництва стейкхолдерів із різними інтересами / пріоритетами ще триває. Платформ, які б стимулювали самоорганізацію / самозалучення населення і розвиток соціального капіталу зусиллями власне містян, у «розумних містах» України назагал не створено. У цілому, мешканці сприймаються як «розумні користувачі», про комфорт яких обіцяють дбати і яких залучають до міського життя саме управлінці.

Висновок. Поширені у світі інженерне та гуманістичне бачення «розумної громади», так само як її урбаністичне та конвергентне сприйняття ставлять різні практичні акценти функціонування її загальної моделі. Вони можуть довільно сполучатися у кожному конкретному співтоваристві, або застосовуватися окремо. Гуманістичне та конвергентне бачення найбільшою мірою увиразнюють соціально-економічний профіль «розумної громади». Це означає, що в соціально-економічному сенсі така громада має широкі територіальні і поселенські межі (не обмежена міським ареалом), а також характеризується чіткою соціально-розвитковою орієнтацією інноваційної та господарської діяльності. Соціально-економічний профіль «розумної громади» уможливує здійснення соціальної політики в її межах та сприяє реалізації соціальної відповідальності суб'єктів економіки. Саме такого типу громади необхідно розвивати в Україні, якщо брати до уваги пріоритети соціалізації економіки, актуальні проблеми у сфері соціальної політики і людського розвитку. Водночас у нашій країні соціально-економічну модель *smart*-спільноти відтворено частково і непослідовно. Проте достеменно існують передумови для її «визрівання» у найближчому майбутньому. Подальші дослідження доцільно присвятити способам активізації цих вітчизняних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Oliveira A.* From Smart Cities to Human Smart Cities / Álvaro Oliveira, Margarida Campolargo // Proceedings of the 2015 48th Hawaii International Conference on System Sciences, Kauai, HI, USA, 5–8 Jan. 2015. – Washington, DC : IEEE Computer Society. – P. 2336–2344.
2. *Veeckman C.* The City as Living Laboratory: Empowering Citizens with the Citadel Toolkit / Carina Veeckman, Shenja van der Graaf // Technology Innovation Management Review. – 2015. – March. – P. 6–17.
3. *Кунанець Н.* Досвід реалізації проектів класу «розумне місто» на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій / Н. Кунанець, В. Пасічник, Г. Химич // Вісник ЛДУ БЖД. – 2016. – № 14. – С. 17–37.
4. Smart City Model [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.smart-cities.eu/model.html>
5. *Gurstein M.* Smart Cities vs. Smart Communities: Empowering Citizens not Market Economics / Michael Gurstein // The Journal of Community Informatics. 2014 – 10, № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ci-journal.net/index.php/ciej/article/view/1172/1117>
6. *Lindskog H.* Smart communities initiatives / Helena Lindskog; University of Linköping [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.researchgate.net/profile/Helena_Lindskog/publication/228371789_Smart_communities_initiatives/links/549812230cf2519f5a1db56d.pdf
7. Smart cities Ranking of European medium-sized cities. Final report, October 2007 / Centre of Regional Science, Vienna University of Technology. – Vienna, 2007. – 28 p.
8. Ward J. The smart rural community / Jesse Ward; National Telecommunications Cooperative Association. – Arlington, VA, 2012. – 30 p.
9. Умные города как «столицы» цифровой экономики / В.П. Куприяновский, С.А. Буланча, В.В. Кононов, К.Ю. Черных, Д.Е. Намиот, А.П. Добрынин // International Journal of Open Information Technologies. – 2016. – 4, № 2. – P. 41–52.

10. Smartness that matters: towards a comprehensive and human-centred characterisation of smart cities / Alexander Prado Lara, Eduardo Moreira Da Costa, Thiago Zilinski Furlani and Tan Yigitcanlar // *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. – 2016. – 2. – P. 1–13.
11. *Musa S. Smart Cities – A Roadmap for Development* / Sam Musa // *Journal of Telecommunications System & Management*. – 2016. – 5, Iss. 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.omicsgroup.org/journals/smart-cities--a-roadmap-for-development-2167-0919-1000144.pdf>
12. MyNeighbourhood Project. MyNeighbourhood in Mouraria [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vimeo.com/75226308>
13. *Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: монографія* / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – Київ, 2015. – С. 68–81.
14. Умные и еще умней: какими инновациями могут похвастаться украинские города // Delo.UA. – 2016. – 27 декабря [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://delo.ua/ukraine/umnye-i-esche-umnej-kakimi-innovacijami-mogut-pohvastatsja-ukrai-326548/?supdated_new=1496091753 © delo.ua

REFERENCES

1. Oliveira, A. (2015). *From Smart Cities to Human Smart Cities*. Washington. DC: IEEE Computer Society.
2. Veeckman, C. (2015). *The City as Living Laboratory: Empowering Citizens with the Citadel Toolkit*. *Technology Innovation Management Review*, 6-17.
3. Kunanets', N. (2016). Dosvid realizatsiyi proektiv klasu «rozumne misto» na osnovi informatsiykh i telekomunikatsiykh tekhnolohiy [Experience in implementing «smart city» projects based on ICT]. *Visnyk LDU BZhD – Herald of LDU BZhD*, 14, 17-37 [in Ukrainian].
4. Smart City Model. (n.d.). *smart-cities.eu*. Retrieved from <http://www.smart-cities.eu/model.html>.
5. Gurstein, M. (2014). Smart Cities vs. Smart Communities: Empowering Citizens not Market Economics. *The Journal of Community Informatics*, 10, 3. *ci-journal.net*. Retrieved from <http://ci-journal.net/index.php/ciej/article/view/1172/1117>.
6. Lindskog, H. (2014). Smart communities initiatives. *researchgate.net*. Retrieved from http://www.researchgate.net/profile/Helena_Lindskog/publication/228371789_Smart_communities_initiatives/links/549812230cf2519f5a1db56d.pdf.
7. *Smart cities Ranking of European medium-sized cities* (2007). Final report. Vienna : Centre of Regional Science, Vienna University of Technology.
8. Ward, J. (2012). *The smart rural community*. Arlington. VA : National Telecommunications Cooperative Association.
9. Kupriyanovskiy, V.P., Bulanča, S.A., & Kononov, V.V. ets. (2016) Umnyie goroda kak «stolitsyi» tsifrovoy ekonomiki [Smart cities as the «capitals» of the digital economy]. *International Journal of Open Information Technologies*, 4, 2, 41-52. [in Russian].
10. Lara, A., Da Costa, E., Furlani, Th., & Yigitcanlar, T. (2016). Smartness that matters: towards a comprehensive and human-centred characterisation of smart cities. *Journal of Open Innovation: Technology, Market and Complexity*, 2, 1-13.
11. Musa, S. (2016). Smart cities – a roadmap for development. *Journal of Telecommunications System & Management*, 5, iss. 3. *omicsgroup.org*. Retrieved from <https://www.omicsgroup.org/journals/smart-cities--a-roadmap-for-development-2167-0919-1000144.pdf>.
12. MyNeighbourhood Project. MyNeighbourhood in Mouraria. (n.d.). *vimeo.com*. Retrieved from <http://vimeo.com/75226308>. [in English]
13. *Makarova, O.V. (2015). Sotsial'na polityka v Ukrayini [Social policy in Ukraine]*. Kyiv, Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
14. Умные и еще умней: какими инновациями могут похвастаться украинские города [Smart and even smarter: what innovations can boast Ukrainian cities about]. (2016). Delo.UA. *delo.ua*. Retrieved from https://delo.ua/ukraine/umnye-i-esche-umnej-kakimi-innovacijami-mogut-pohvastatsja-ukrai-326548/?supdated_new=1496091753 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції журналу 11.10.2017.